

La col·lectivitat o l'individu, el veritable xoc d'aquesta pandèmia

Els moments de crisi obren les portes a reprendre debats fonamentals | Cal tornar a pensar quin és el valor de la societat i quins agents han de gestionar-la

Manifestació anti-vacunes a Copenhagen el desembre de l'any passat. | Klaus Berdiin Jensen/Flickr

Tretzè article del dossier «Canvi 20-21»

Quins són els efectes principals que ha tingut la pandèmia de la CoViD-19 en l'àmbit de la filosofia? Des de la urgència malsana a l'Acadèmia per publicar constantment i sense fer grans reflexions, la pandèmia ha estat un absolut revulsiu. Milers de manifestacions sense gaire solta ni volta han ocupat les primeres planes de revistes acadèmiques, conferències (ara de forma telemàtica), llibres i entrevistes generalistes. I tot això ha estat dut a terme per gent que no té una trajectòria específica en les reflexions sobre la filosofia de la medicina ni la bioètica especialitzada. **La pandèmia ha fer néixer el petit gurú que molta gent tenia (no gaire) reprimint dins seu** i ha donat pas a una miríada de manifestacions que ratllen en la magnificació de la història col·lectiva. Juntament amb l'investigador Alger Sans, de la Università degli studi di Pavia, vam publicar un text molt crític en aquest sentit. Jo definiria com a "vergonya aliena" el que he sentit davant les publicacions intempestives de molts professionals? de la xerrameca.

És molt fàcil identificar aquests autors arribistes perquè tots cauen en la fal·làcia de la predicció autocomplerta: enlloc de definir el cas i aleshores situar-lo dins del seu pensament i explicar la seva posició, en realitat tots utilitzen el seu pensament per a crear un estat d'opinió en els lectors que creï les condicions per a que el seu pensament tingui sentit o floreixi. Apel·lant a la por i a un mil·lenarisme innecessari. Segurament la contrapartida de defensa de molta gent va implicar el benintencionat, però erroni, acte de penjar cartells als balcons i finestres amb missatges de "tot anirà bé". No, realment res no va anar bé, el problema es va sobredimensionar, i va demostrar les greus fissures en l'eficiència i la coherència de les societats modernes. Hem assistit a espectacles vergonyosos: països bloquejant avions amb càrregues de material sanitari destinades a d'altres països, països oferint quantitats indecents de diners per aconseguir encàrrecs mèdics ja pactats amb d'altres països, governants dient que l'individu (vell) no compta i que cal "immunitat de grup"... **Ha estat i és un despropòsit en la gestió internacional de la pandèmia.** Després de dècades de crítiques als nacionalismes no estatals i defensant els consorcis de grans blocs (Comunitat Europea), davant de la pandèmia s'han tornat a establir les fronteres físiques més clàssiques i a reprendre el control de les poblacions que hi viuen. Pensem en el Japó i la prohibició a milers de residents no japonesos de tornar al país durant mesos.

Al mateix temps, també val a dir que, com a experiment sociològic, ha mostrat com els acadèmics més fèrtils (denominats l'any 2018 como a "hiperprolífics")^[1], han augmentat encara més el seu nivell de publicacions gràcies a la pandèmia, que els ha alliberat de moltes pressions socials (les de la família no calia, el patriarcat està encara en ratxa en l'acadèmia) i els ha enclaustrat a les seves respectives llars.

Finalment, i pel que fa als experts que ja treballaven en aquestes àrees, per fi els ha arribat la possibilitat de fer arribar la seva veu, no només als entorns acadèmics -als quals ja pertanyien- sinó disseminant el seu missatge en mitjans de comunicació de masses. En aquest sentit s'està fent una magnífica feina per aprofitar l'interès dels diversos mitjans per a amplificar i precisar en les recerques sobre els debats epidemiològics, que van des de temes de causalitat i *Deep Learning* (en el meu cas estic becat com a ICREA Acadèmia 2019-2024 per a dur a terme aquesta tasca), fins a aspectes de bioètica, o la teoria de la salut pública. Pels especialistes en aquestes àrees, ha arribat el moment de poder fer sentir la seva veu, gens fàcil tenint en compte que pensadors mediàtics copen els recursos informacionals, i sense gaire vergonya.

Fins a quin punt tindrà efectes a llarg termini en aquest àmbit?

Essent realistes, cap. La història del pensament es guia per modes socials que amaren l'activitat acadèmica. I més en els temps actuals, que les directrius dels fons per a la recerca marquen allò que la gent decideix estudiar i fer-ne objecte de recerca. Així que, sense *likes* socials o recursos financers (per a pagar viatges acadèmics, organització de seminaris, adquisició de llibres, pagament de taxes per publicació en revistes acadèmiques, etc.) no hi ha interès per un tema. **Pràcticament no hi ha artesans del pensament**, amb una dedicació deslligada de les pressions externes. I pels més puristes, la resposta a preguntes noves passa per violar el pensament d'algun il·lustre i finat prohóm (mai dona, quines coses) i esprémer-lo fins que digui alguna cosa des de la tomba. Beneïts aristotèlics, kantians o deleuzians, que tenen en les seves biblioteques el San Grial que dona respostes a tot!

«S'han viscut pandèmies terribles en l'antiguitat i no han modificat les manifestacions socials més enllà de la segona generació que les va patir»

També hi ha un factor humà: **tendim a oblidar molt ràpidament**. El que fou lliçó excelsa pels nostres avantpassats pot esdevenir un error banal que haurem de tornar a repetir nosaltres actualment. Ja s'han viscut pandèmies terribles en l'antiguitat i no han modificat les manifestacions socials més enllà de la segona generació que les va patir. Cal tenir això en compte perquè encara no hem sortit de l'actual pandèmia que moltes veus moralistes estan afirmant que d'aquesta en sortirem reforçats o havent après alguna lliçó important. Res més allunyat de la realitat! Només cal que pensem en el contingut de la majoria de discursos: "això era imprevisible", "cal improvisar perquè la situació varia constantment", etc. Fet que ens mostra la justificació de la manca d'eficiència en la gestió de la pandèmia basant-se en l'excepcionalitat dels fets, que implica considerar la manca de necessitat de tenir models de previsió d'aquests fets. En resum: continuar com fins ara. I una constatació final, i això ens hauria de fer pensar a fons, l'epidèmia tindrà més impacte a nivell epigenètic que cultural[2].

[noticiadiariambautor]93/99[/noticiadiariambautor]

Com han afectat o afecten les polítiques adoptades en l'àmbit en qüestió?

Un personatge i un concepte il·lustren i defineixen la situació actual: Donald Trump i la post-veritat. Ja en article breu anterior de fa dos anys[3] vaig incidir en aquest problema, que no ha fet res més que magnificar-se: la **manipulació obscena del pensament crític, malgrat les infinites evidències científiques**. La politització de la ciència, una constant històrica, ha arribat en aquest moment històric a una superació mai abans vista: no cal emprar la ciència, sinó que es pot desacreditar el seu valor quan es vulgui i sense arguments, com fa Trump[4, 5, 6 i 7].

Ara bé, aquest negacionisme institucional, malgrat ser extrem, té punts de contacte amb versions més nostrades d'escepticisme ancorat en la post-veritat: mirem què està succeint a la Comunidad de Madrid, regida pel PP de Díaz Ayuso, oposant-se a totes les mesures mèdiques proposades per l'Estat, simplement per motius polítics, que no pas mèdics.

Tot plegat, és clar, ha **debilitat en ja ínfim valor que es tenia en el pensament crític**, en la capacita racional de l'ésser humà per a resoldre els problemes. Tot està polaritzat i sempre sota el filtre del descrèdit i la manca d'interès per l'avaluació dels arguments i les dades que els sustenten. Això ha fet que les habituals divergències que es poden trobar dins les afirmacions

entre experts d'una disciplina hagin estat magnificades i observades com a prova de la irracionalitat de la ciència (sic), alimentant de nou el valor polaritzant inicial de tipus polític.

Malgrat tot, els moments de crisi fan que els agents socials se sentin perduts i sempre és un moment en el qual les disciplines qualitatives com la filosofia tornen a rebre atenció. I això és bo, perquè **obre les portes a reprendre debats fonamentals per a les societats**. En el nostre cas: el model industrial, d'oci, de relacions familiars, del valor de la cura, de la protecció de l'Estat, de les llibertats individuals, i tants altres temes que ens hem replantejat durant el confinament. I també, la necessitat d'evitar contradiccions penoses. Només cal recordar el moment de la pandèmia en el qual a algú de Barcelona no se li permetia viatjar a Mallorca però milers d'alemanys venien en avió a gaudir de les seves propietats, o quan no hi havia PCR's pels sanitaris però sí pels jugadors de la lliga professional de futbol. Formes errònies d'enfocar la gestió.

Quines mesures o polítiques caldria aplicar a partir d'ara, tenint en compte la situació creada per la pandèmia?

És fonamental entendre que els canvis no poden ser simplement legislatius, sinó que aquests han d'estar suportats per uns fonaments previs de tipus estructural, que resumiré en dos apartats: **societat i salut**.

«És més que divertit veure la indignació de tanta gent defensant un model liberal quan veuen que per si mateixos no se'n surten, i aleshores reclamen als estats que els protegeixin»

En primer lloc, ens hem de **replantejar la noció de societat i el valor de l'individu**. És més que divertit veure la indignació de tanta gent defensant un model liberal tant de societat com d'economia quan veuen que per si mateixos no se'n surten, i aleshores reclamen als estats que els protegeixin (clíniques privades, grans empreses, etc.). D'un cinisme espantós. Cal que tornem a pensar quin és el nostre valor com a societat: si els individus fent la seva sota un cert aixopluc o si som col·lectius coordinats compartint objectius comuns.

En segon lloc, ens hem de replantejar la noció que volem de salut pública, i fins i tot del que anomenem com a 'salut'. I no a un meta nivell teòric, sinó en allò realment bàsic, fet que ens connecta amb el principi anterior: **la col·lectivitat o l'individu**. Quins són els estàndards de salut que tot ciutadà ha de tenir (no en drets abstractes, sinó en pràctiques reals)? Com hem de garantir que la salut dels ciutadans es mantingui? I continuant l'argument anterior, tenint en compte la limitació dels recursos, com hem de prioritzar-los? Tornar a parlar de societat, de valors comuns, d'equitat, de cooperació, de responsabilitat social i fiscal.

Sense aclarir això, simplement anirem resolent a l'atzar els problemes que apareguin, sense un marc general que regeixi les accions, i permetrem que el cinisme generalitzat adopti la forma d'un argument sòlid, quan no és res.

I bé, un cop aclarit això haurem de pensar en quins agents han de gestionar esdeveniments com els que hem viscut, perquè **no és coherent que polítics, jutges o tecnòcrates vagin fent-se la traveta els uns als altres**, demostrant que el problema no és que s'improvisi, sinó més aviat que no hi ha ningú al capdavant de la societat. La reacció a una pandèmia ha de ser dinàmica i adaptativa, però des d'unes estructures d'acció consolidades que en cap cas han de ser modificades sobre la marxa.

Com s'han de prioritzar els recursos, tenint en compte que són limitats, és el debat essencial del moment actual. Foto: Martí Albasa.

Hi ha alguna dada rellevant que sigui convenient de conèixer?

Aquesta pandèmia ha posat en primer pla nombrosos temes fascinants, d'entre els quals en remarcaré cinc:

La pandèmia com a fenomen global: quelcom ja anunciat pels teòrics de la societat del risc, **la globalització de la distribució dels riscos**, ha passat de ser un tema merament teòric dels acadèmics a una realitat colpidora. És cert que diversos exemples ambientals havien ja demostrat la validesa de la globalització del risc, però la velocitat i impacte de la CoViD-19 ha demostrat que això és un fet. No té sentit parlar de "la malaltia de la Xina" o de qualsevol altre localisme estret de mires (racista, de fet), perquè això és irrellevant. La mala gestió de la pandèmia és el que està augmentant dia a dia les xifres, d'onada en onada.

La ciberpandèmia: és la primera pandèmia mundial que es pot seguir en entorns digitals. Malgrat l'intent dels països per "controlar" (volem dir "manipular") la informació, aquesta flueix a dojo sense més traves que el de les xarxes socials i la pròpia voracitat dels emissors. Segurament, **el major problema ha estat tenir moltes dades**, de fet més de les podem controlar i processar, alhora que el fet de poder corroborar-les. Una guerra pel control dels missatges està servida. I el president negacionista-terrorista navega en aquest mar de desinformació a cops de twitter, sense cap mena de control.

Gènere: la gravetat de la pandèmia, unida a factors relacionats amb el teletreball, la cura dels familiars, o el mercat laboral, ens ha mostrat com **el biaix de gènere s'accentua sense pietat cada cop que es compliquen les coses**: les dones són clarament les més perjudicades per

totes les noves realitats. Fins i tot a nivell acadèmic es pot comprovar que les investigadores han reduït el seu ritme de producció mentre que els homes els han mantingut o, fins i tot, accelerat.

Occident vs. Àsia: Occident està assistint incrèdul a la vergonya de les xifres i malgrat considerar-nos els més avançats entre les civilitzacions i cultures del món, la realitat ens demostra que països tipificats com del "tercer món" estan gestionant millor la pandèmia que les potències europees o els EUA. I, evidentment, diversos països asiàtics estan liderant el rànquing dels millors resultats en el control de la pandèmia. Caldrà estudiar a fons els fonaments culturals de la salut en aquestes contrades, que no pot ser reduïda a una única variable mèdica. Elements teòrics com ara el pensament confucianista ajuden a explicar aquesta diversitat i rendiment qualitatiu[8], fet que ens obliga a **replantar el valor de moltes de les contribucions dels filòsofs professionals occidentals** al llarg de la història (i encara més avui).

El disseny de la societat: finalment, i lligat al punt anterior, tenim sobre la taula el debat sobre com s'ha de gestionar la societat: **totalitarisme vs. democràcia**, col·lectivisme vs. individualisme, liberalisme vs. socialisme? No és gratuït que veus asiàtiques hagin denunciat el descontrol de la crisi en els països occidentals atès el que denominen el seu liberalisme tolerant de l'error[9]. La paradoxa de Popper[10] ja anunciava els problemes dels sistemes democràtics quan es fonamenten en una sistema de vots periòdics i no pas en un sistema dissenyat per a gestionar valors.

Referències:

[1] J. P. A. Ioannidis; R. Klavans; K. W. Boyack (2018). "Thousands of scientists publish a paper every five days", *Nature*, 2018, doi: 10.1038/d41586-018-06185-8.

[2] S. Chlamydas; A. G. Papavassiliou; C. Piperi (2020). "Epigenetic mechanisms regulating COVID-19 infection", *Epigenetics*. doi: 10.1080/15592294.2020.1796896.

[3] J. Vallverdú (2018). "Post Truth, Newspeak and Epidemiological Causality", *Biomed. J. Sci. Tech. Res.* doi: 10.26717/bjstr.2018.02.000674.

[4] J. M. Sharfstein (2017). "Science and the trump administration", *JAMA - Journal of the American Medical Association*, vol. 318, no. 14. pp. 1312-1313. doi: 10.1001/jama.2017.14813.

[5] B. Swire; A. J. Berinsky; S. Lewandowsky; U. K. H. Ecker (2017). "Processing political misinformation: Comprehending the trump phenomenon", *R. Soc. Open Sci.* doi: 10.1098/rsos.160802.

[6] H. H. Thorp (2020). "Trump lied about science". *Science*. doi: 10.1126/SCIENCE.ABE7391.

[7] J. Tollefson (2020). "How Trump damaged science - and why it could take decades to recover". *Nature*. doi: 10.1038/d41586-020-02800-9.

[8] B.-C. Han (2020). "La emergencia viral y el mundo de mañana", *Sopa Wuhan Pensem. Contemp. en tiempos pandemias*.

[9] ZHOU Zhifa; TAN Xiaohan; LIU Yanhong (2020). "The Crisis of Global COVID-19 Governance and the Challenge of Liberalism From Error-Tolerantism", *Philos. Study*, vol. 10, no. 9. doi: 10.17265/2159-5313/2020.09.005.

[10] B. Rijkema (2012). "POPPER'S PARADOX OF DEMOCRACY", *Think*, vol. 11, no. 32, pp. 93-96. doi: 10.1017/S147717561200019X.

